

Vladimir Majakovskijs tredje död

När Vladimir Majakovskij begick självmord 1930 var det för sent för en förutsättningslös forskning kring hans liv och verk. Under femtio år levde Majakovskij sin andra död som officiell sovjetpoet. I och med glasnost dör så Majakovskij en tredje död, hjärtligt avskydd av alla som tvingats lära sig hans hyllningsdikter till Lenin utantill. Men denna bild av Majakovskij är knappast rättvis, menar artikel-författaren som här, till hundraårsminnet av poetens födelse, redovisar nya uppgifter som borde kunna återupprätta honom i den ryska allmänhetens ögon.

Av BENGT JANGFELDT

Efter Anna Achmatova 1989, Boris Pasternak 1990, Osip Mandelstam 1991 och Marina Tsvetajeva 1992 har turen kommit till Vladimir Majakovskij, född den 19 juli 1893. I raden av hundraårsjubileer som de senaste åren högtidlighållits i Ryssland är detta utan tvivel det mest kontroversiella.

Häri ligger en lagbundenhet, ty medan man i Sovjetunionen uppmärksammade Majakovskijs fördelsedag varje – och framför allt vart tionde – år, hölls de övriga poeterna och många andra med dem effektivt borta från offentligheten. Med kommunismens och de konstgjorda hierarkiernas fall har situationen förändrats i grunden: medan de fyra andra poeterna trycks i jätteupplagor och läses i skolan har Majakovskij svepts bort från såväl skol-schema som bokhandelsdiskar.

Om detta kan man tycka vad man vill; men när badkaret töms är det som bekant inte bara vattnet som brukar kastas ut. Det har gjort att Majakovskijs position i dag i vissa stycken till och med är mindre avundsvärd än den som hans kolleger tidigare befann sig i. Förföljda av myndigheterna var dessa ändå älskade av läsarna; Majakovskij är, i den mån han överhuvudtaget skänks en tanke, hjärtligt avskydd.

Orsakerna till detta är flera. En är naturligtvis hans dominerande position, något som alltid genererar motvilja och, när möjlighet ges, motreaktion. Men den huvudsakliga orsaken till den orättvisa och överdrivna reaktionen mot Majakovskij är faktiskt enklare och tristare än så: det stora flertalet ryssar har i själva verket aldrig läst Majakovskij. Den Majakovskij sovjetiska läsare fick sig till livs

är nämligen inte densamma som hans beundrare i väst känner. Hans bästa texter har sällan eller aldrig tryckts i sin helhet annat än i svårtillgängliga "samlade valda verk", medan antologistyktena mestadels utgjorts av Majakovskijs dikter om Lenin och GPU. Inte heller finns det bland alla de hyllkilometrar som skrivits under sextio år en enda anständig biografi om Majakovskij.

Det kan sägas – och det sägs också – att en poet som författar hyllningsdikter till den sovjetiska säkerhetstjänsten inte är värd ett bättre öde. Att Majakovskij vid sidan av dessa politiska krior skrivit några av de finaste kärleksdikterna på det ryska språket, fyllda av existentiell förtvivlan och smärta ("Ett moln i byxor", "Ryggradsflöjten", "Människa", "Om det där") tycks ingen längre ta notis om. Trots att Majakovskijs politiska engagemang var uppriktigt och idealistiskt – naivt, om man så vill – får han finna sig i att dela ödet med alla andra författare som på olika bevekelsegrunder givit sig in i politiken: i diskussionen om dylika förlöpnings klyvs håren oftast med rätt trubbiga redskap.

NÄR MAJAKOVSKIJ BEGICK självmord 1930 var det i själva verket redan för sent för en förutsättningslös forskning kring hans liv och verk; vissa teman var till och med helt förbjudna. Flera av diktarens samtida "fanns in-ter mer" – hans litterära omgivning, liksom för övrigt hela epoken, betraktades som "borgerlig", "dekadent"; de 1800-talsförfattare som påverkat honom mest – Dostojevskij, Nietzsche – tillhörde också ett oacceptabelt

förflutet som inte kunde omskrivas annat än i negativa termer; och de politiska partier och grupperingar som han stått närmast före och under revolutionerna, socialstrevolutionärerna och anarkisterna, hade förklarats anti-kommunistiska och likviderats i en eller annan form; ja till och med det sätt på vilket Majakovskij ändade sitt liv var passé, tillhörde en gången värld – under socialismen begår man inte självmord, vare sig av privata eller politiska skäl.

Det mesta hade med andra ord varit fel, och än värre blev det när Stalin 1935 utnämnde Majakovskij till "den bästa, mest talangfulla poeten i vår sovjetiska epok". Nu "tvångs-infördes" Majakovskij – med Pasternaks ord – "som potatisen under Katarina II". Härav följde att man måste ge honom en ny biografi, en litterär stamtavla som stod i överensstämmelse med de krav som det nya samhället och dess estetiska överbyggnad – den socialistiska realismen – ställde. Detta blev Majakovskijs andra död.

Under femtio år, fram till slutet av åttiotalet, levde Majakovskij sin andra död: en officiell sovjetpoet, vars mest bombastiska verser varenda skolbarn skulle kunna utantill, antologiserad, utplattad till gator och torg, klichérad till isbrytare och fabriker. Men i och med glasnost och yttrandefriheten inträffade det oundvikliga: Majakovskij dör en tredje gång. Reaktionen var förutsägbar, men få hade nog väntat sig att den skulle bli så häftig. Ingen läser honom mer, vare sig vuxna eller barn, han

FORTS NÄSTA SIDA

FORTS FRÅN FÖREGÅENDE SIDA

finns inte längre som poet. Skolelever och studenter, som tidigare alltid svarat "Majakovskij" på lärarens fråga om deras favoritpoet, vågar inte längre nämna hans namn. (På symposiet om Majakovskij som hölls i juni i Paris berättade en lärare att de ryska studenternas standardsvar numera är Mandelstam.)

DET ÄR DOCK INTE HELT TYST kring Majakovskij. Ingen talar i dag seriöst om denne genialiske diktares poesi, men tidningarna slår gärna upp artiklar om Majakovskijs kärleksliv, hans självmord och hans roll som språkrör för den förhatliga sovjetstaten.

Intresset för privatlivet är begripligt eftersom temat varit tabu i alla år. Att det fanns flera kvinnor i Majakovskijs liv är ett faktum som varit okänt i Sovjetunionen och som nu diskuteras flitigt i pressen. Till intresset bidrar inte minst det faktum att en sextiosjuårig amerikanska har trätt fram och förklarat sig vara poetens dotter, frukten av hans förbindelse med en rysk kvinna i New York hösten 1925. När jag för tiotalet år sedan arbetade med kommentarerna till Majakovskijs brevväxling med Lili Brik stötte jag i hennes arkiv på brev som inte bara bekräftade att Majakovskij hade en dotter i USA utan också nämnde både modern och henne vid namn, men denna uppgift hade ingen litteraturhistorisk betydelse och jag hade ingen anledning att fullfölja spåret; jag misstänkte dessutom att om Majakovskijs amerikanska familj förblivit anonym så länge, så fanns det säkert goda skäl för det.

Misstanken visade sig vara grundad. När jag för några år sedan träffade professorn i Feminist Studies vid Lehman College, The Bronx, New York, Patricia J Thompson, berättade hon följande för mig: efter Majakovskijs död och kanoniseringen fem år senare, och i synnerhet efter mordet på Trotskij 1940, frukta-

de modern att varje form av publicitet kunde vara livsfarlig. Majakovskij var en sovjetisk hjälte, som inte skulle tillåtas ha hoppat över skaklarna, allra minst i Amerika, och fann Stalin det värt att förfölja sina motståndare ända till Mexiko skulle han säkert inte dra sig för att sända sina budbärare också till Amerikas nordligare delar.

På senare år har fru Thompson – eller Jelena Vladimirovna, som hon gärna kallar sig, trots att hon inte talar ryska – vid flera tillfällen besökt Moskva, där hon bla med egna händer grävt ner moderns aska i jorden vid Majakovskijs gravmonument (en gest som fö väckte viss häpnad). Hennes uppdykande stärker sovjetmedborgarnas misstanke att de under alla år varit utsatta för en gigantisk konspiration av lögnare och mörkläggningar från myndigheternas sida (där fallet Majakovskij bara är en liten del av Den Stora Löggen). Om man dolt att Majakovskij hade en dotter, varför skall vi då tro allt annat som sagts och skrivits om honom?

Begick han till exempel verkligen självmord? Kanske blev han mördad av samma parti och säkerhetstjänst som gjorde sig av med tusentals författare och vetenskapsmän på trettioalet? Varför skall vi tro att Majakovskij tog sitt eget liv, när vi inte är övertygade om att Gorkij eller Jesenin dog en naturlig död eller för egen hand?

MYCKET TALAR I SJÄLVA VERKET för att vissa höga kretsar hade intresse av att göra sig av med Majakovskij. Han var, föga passande för en sovjetisk poet, förälskad i en rysk emigrantflicka i Paris och han hade skrivit pjäser med udden riktad mot den framväxande byråkratin i landet; han hade överhuvudtaget börjat gå i otakt med tiden och ingen visste vad han skulle ta sig till härnäst. Rykten om att Majakovskij i själva verket *mördades* den 14 april 1930 har varit i svang i över tjugo år,

men det är först nu som det blivit möjligt att diskutera frågan på allvar.

På senare år har flera personakter släppts från KGB, bla Osip Mandelstams (se min streckare 27/12-91), och man har med spänning väntat på att också Majakovskijs akt skulle bli fri. Problemet har varit att man inte kunnat hitta den, något som i sin tur spärrat på konspirationsteorierna. Först för en dryg månad sedan överlämnades akten till Majakovskijmuseet i Moskva; man hade funnit den i inrikesministern Jezjovs arkiv.

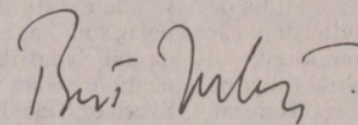
När Lili Brik 1935 skrev sitt brev till Stalin där hon påpekade att Majakovskijs böcker inte längre trycktes och att utgåvan av hans samlade verk saboterades av byråkraterna, överlämnade Stalin ärendet till Jezjov med sin resolution om Majakovskij som Sovjetunionens "bästa, mest talangfulla poet". Denna resolution trycktes bara några dagar senare i alla tidningar och blev inledningen till Majakovskijs kanonisering. Att akten återfanns i Jezjovs arkiv är alltså ingen tillfällighet.

Jag har ännu inte kunnat ta del av materialet i akten, men de uppgifter som meddelats i pressen av en journalist och privatforskare (som märkligt nog fått ta del av akten före Majakovskijmuseet) tycks inte stärka hypotesen att Majkovskij skulle ha mördats. Utgår man, som journalisten i fråga, från det som skall bevisas – nämligen att Majakovskij mördades – finns här en del att sätta tänderna i, men några riktiga sensationer är det inte fråga om. Här finns inkonsekvenser och motsägelsefulla uppgifter, men de är inte värre än de som tycks vidhäfta alla mordutredningar. Och samma material som kan tolkas till mordteorins förmån kan också anföras till att vederlägga den.

DET ÄR FRAMFÖR ALLT TVÅ omständigheter som anhängarna av mordteorin pekar på. Den ena är att det i polisprotokollet

talas om att kulan som dödade Majakovskij skulle ha kommit från en Browning, medan den revolver som bevarats i akten är en Mauser; den andra är att Majakovskijs näsben tycks ha brutits i fallet mot golvet, vilket tyder på att han fallit framåt – självmördare lär alltid falla bakåt. Just dessa frågor löses säkert bättre av kriminalinspektörer än av slavister, men de övriga argument som anhängarna av mordteorin lagt fram övertygar mig inte om att Majakovskij skulle ha mördats i en GPU-komplott. Det kan dock finnas anledning att återkomma i frågan när hela akten blivit tillgänglig.

Övertygande är däremot dokumentationen som visar att GPU spionerade på Majakovskij under åtminstone det sista året av hans liv. I akten finns bla ett fotografi av poetens pariserkärlek som inte ens finns bland hans egen kvarlåtenskap! Anmärkningsvärda är också de tjallarrapporter som inkom till GPU efter självmordet. Av dessa framgår att handlingen i breda kretsar sågs som ett uttryck för "besvikelse över sovjetregimen" och till och med som "en utmaning mot sovjetmakten och ett fördömande av dess politik på litteraturens område". Kanske kan rapporter som dessa bidra till att återupprätta Majakovskij i den ryska allmänhetens ögon. När allt kommer omkring är ju också han ett offer.

Bengt Jangfeldt är redaktör för två av banden i Ryska vetenskapsakademiens utgåva av Majakovskijs samlade verk.